

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

ЈЕЛЕНА С. ВИДИЋ

ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, донетој на седници 12. и 13. новембра 2020. године, изабрани смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације Јелене С. Видић ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ. Комисија у саставу проф. др Тамара Цамоња Игњатовић, ментор, проф. др Тамара Кликовац, и доц. др Биљана Станковић, све са Филозофског факултета Универзитета у Београду и проф. др Ивана Крстић са Правног факултета Универзитета у Београду, Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду подносе извештај о завршеној докторској дисертацији Јелене Видић ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ.

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

Јелена Видић је рођена 1982. године у Београду. Студије психологије на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду уписала је 2001. године и дипломирала је 2009. године са просеком 8,89. Тема дипломског рада је „Развој родног идентитета према теорији Сигмунда Фројда и Ајрин Фаст“, под менторством проф. др Петра Јевремовића. Докторске студије психологије на Филозофском факултету у Београду кандидаткиња је ре-уписала 2016. године.

Једногодишњи волонтерски приправнички стаж из клиничке психологије је обавила током 2010. године на Војномедицинској академији у Београду, након чега је

положила стручни испит при Министарству здравља, док је испит за лиценцу при Министарству просвете положила 2019. године.

Завршила је едукацију из психодрамске психотерапије у сарадњи Српске психодрамске асоцијације Морено, Оксфордске школе за психодраму и интегративну психотерапију и Регионалне асоцијације за психодраму и интегративну примену психотерапије. Од 2012. године се бави групном и индивидуалном психотерапијом и саветовањем, а од 2015. године има Национални сертификат за психотерапију. Едуковала се из примене схема терапије и учествовала на различитим семинарима из других психотерапијских модалитета. У више наврата је излагала на Конгресу психотерапеута Србије, где је говорила и о раду са трансродним особама.

Кандидаткиња има вишегодишње искуство у организацијама цивилног друштва на различитим пројектима усмереним на пружање психосоцијалне подршке особама из мањинских и маргинализованих група. Од 2013. године је запослена у организацији „Гетен, Центар за права ЛГБТИКА особа” као координаторка за психолошку подршку, едукацију и истраживања. Била је национална координаторка на два међународна пројекта: Здравственом пројекту, усмереном на општу и транс-специфичну здравствену заштиту трансродних особа, у оквиру кога су спроведена два истраживања на узорку трансродних особа и здравствених радника и организовани тренинзи за здравствене раднике; и ПроТранс пројекту, који се бавио мапирањем насиља и дискриминације над трансродним особама. Оба пројекта су спровођена у сарадњи и уз подршку организације Transgender Europe. Осмислила је и спровела више тренинга о раду са трансродним особама за различите групе учесника.

Кандидаткиња има искуство и у педагошком раду: радила је у Средњој музичкој школи „Мокрањац” као наставница психологије у периоду од септембра 2011. године до јуна 2014. године, као и у Ваздухопловној академији (од новембра 2012. г. до новембра 2013. године) као наставница на предметима Психологија адолесценције и Људски фактор. Од октобра 2018. године до априла 2020. године била је ангажована као сарадница у настави на Факултету музичке уметности на предметима из научне области Психологија (Психологија, Педагогија, Психолошки аспекти припреме за јавни наступ и Правци и методе педагошких истраживања) на основним и мастер студијама.

Преглед до сад објављених радова кандидаткиње

Јелена Видић је ауторка и ко-ауторка неколико радова који се баве питањима рода, родног идентитета и сексуалне оријентације и психотерапије.

Ко-ауторка је рада „Health disparities between binary and non binary trans people: a community-driven survey“, објављеног у часопису „International Journal of Transgenderism“. Рад је настао као резултат сарадње на пројекту организације Transgender Europe, на коме је кандидаткиња била национална координаторка,. У оквиру пројекта су, у сарадњи пет организација из различитих држава (Грузија, Пољска, Србија, Шведска и Шпанија), а у консултацији са истраживачима Универзитета у Генту, спроведена два истраживања: истраживање о искуствима, ставовима и знању здравствених радника о раду с трансродним особама, и истраживање о искуствима, потребама и ставовима трансродних особа у општој и транспецифичној здравственој заштити. Најважније резултате истраживања је ауторски тим, међу којима је и кандидаткиња, представио на 2. конференцији Европског удружења за трансродно здравље у Београду 2017. године. Исте године је објављен истраживачки извештај, а 2019. године и поменути рад који се односи на здравље трансродних особа. Рад има за циљ поређење општег здравља и добробити небинарних особа и контролне групе бинарних трансродних особа на основу инструмента креираног за потребе овог истраживања, а који је укључивао и мере самопроцене здравља и опште добробити. Резултати показују да су небинарни испитаници имали значајно лошије мере на самопроцени здравља и опште добробити, као и да је добијен негативни ефекат нижег образовног статуса, већег економског стреса и постојања неког хендикепа.

Јелена Видић је и прва ауторка рада *”TGNB persons, mental health, and gender binarism in Serbia”* који је прихваћен за објављивање у часопису “Journal of Gay and Lesbian Mental Health”. Рад, који је писала са колегом др Бојаном Билићем, разматра функционисање групе подршке трансродних особа која се већ четрнаест година одржава у Београду. У анализи 15 полуструктурираних интервјуа са члановима групе аутори су идентификовали три елемента функционисања групе: 1. информације, подршка и заједница; 2. навигирање кроз медицински/психијатријски систем; и 3. баљење родним бинаризмом.

Кандидаткиња је ауторка рада о родно заснованом насиљу који је представила у оквиру конференције „Родна равноправност у систему одбране – постигнућа и трендови” (2015), а који је затим објављен у зборнику „*Gender Equality in Defence System – Accomplishments and Trends. Thematic Collection of articles*” Института за стратегијска истраживања, категорије М14.

Такође, друга је ауторка рада „Сексуална оријентација и питање усвајања деце у истополне заједнице”, који је представљен на конференцији „Људи говоре...” у децембру 2010. године, а затим и објављен у зборнику радова „Психотерапија и психодинамика у светлу Едипа и Електре”.

Списак објављених радова:

- Видић, Ј. (2019). Психодрама и траума. У: Мирковић, Т. & Томашевић, М. (ур.), *Траума – наша прича*. Београд: Центар за Схема терапију.
- Томашевић, М. & Видић, Ј. (2019). Маргинализација, сиромаштво и неизвесност као траума. У: Мирковић, Т. & Томашевић, М. (ур.), *Траума – наша прича*. Београд: Центар за Схема терапију.
- Burgwal, A., Gvianshishvili, N., Hard, V., Kata, J., Garcia Niento, I., Orre, C., Smiley, A., Vidic., J. & Motmans, J. (2019). Health disparities between binary and non binary trans people: a community-driven survey. *International Journal of Transgenderism*, 20(2-3), 218-229.
- Vidić, J. (2016). Gender-based violence and Natural Disasters. In: Šaranović, J. (ed.). *Gender Equality in Defence System – Accomplishments and Trends. Thematic Collection of articles*. Belgrade: Institute for Strategic Research
- Жујко, М. & Видић, Ј. (2011). Сексуална оријентација и питање усвајања деце у истополне заједнице. У: Ћорић, Б. (ур.) *Психотерапија и психодинамика у светлу Едипа и Електре*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Такође, кандидаткиња је представила неколико радова на конференцијама:

- Богуновић, Б., Видић, Ј. и Мирковић, Т. (2018, септембар). Опажање особина личности музичара. Рад представљен на Педагошком форуму сценских уметности, Београд.

- Богуновић, Б. и Видић, Ј. (2018, јул). *Вежбање и стицање вештина музичког извођења*. Рад представљен на Другој међународној научно-стручној конференцији "Даровитост, образовање и развој" , Београд.
- Видић, Ј. (2019, октобар). Психодрама и схема терапија: акционе технике, теорија улога и модалитети. Рад представљен на 9. Конгресу психотерапеута Србије,
- Vidić, J. (2018, October): Contemporary approach to psychotherapy with transgender people. Paper presented at 23. Congress of European Psychotherapy Association, Belgrade.
- Fewtrell, D., Potkonjak, D., Đurić, Z., Lazarević, M., Veljković, J., Vidić, J., Milić, M., Životić, S., Milivojević, D. & Čavić, T. (2015, oktobar). Комуникација с пацијентима које је теже терапијски ангажовати и грађење терапијског савеза – први минути терапијског савеза. Рад представљен на 5. Конгресу психотерапеута Србије.

Кандидаткиња је писала поглавља у две публикације организације Transgender Europe: Smiley, A. et al. (2017). *Overdiagnosed but underserved. Trans healthcare in Georgia, Poland, Serbia, Spain, and Sweden: Trans Health Survey*. Transgender Europe и Fedorko, B. (ed) (2015). *For the Record. Documenting Violence Against Trans People. Experiences from the ProTrans Protecting Transgender People from Violence Project*. Transgender Europe, као и у неколико публикација на српском језику.

Поред тога, урадила је неколико превода са енглеског на српски језик:

- Табс, С. (2012): *Комуникација – принципи и контекст*. Београд: Clіo.
- Џајлс, Д. (2011): *Психологија медија*. Београд: Clіo.
- Роуз, Х. и Роуз, С., ур. (2009): *Авај, јадни Дарвин*. Београд: Clіo.

Докторска дисертација Јелене С. Видић ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ има укупно 332 стране, од тога 300 страна основног текста. Библиографија је наведена од 302. до 324. стране и садржи више од 300 референци. Укупан број страна транскрибованог материјала је 331.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања докторске дисертације Јелене С. Видић су различити начини на које трансродне особе током живота осмишљавају своје идентитете и искуства са средином, како кад је реч о непосредном окружењу (кроз интеракције са члановима породице, вршњацима, у образовном и радном окружењу и јавном простору), тако и кад је реч о ширем друштвеном окружењу (у виду различитих правних и медицинских пракси и регулатива и других облика институционалне стигме). Мада је реч о интердисциплинарној области која се убрзано развија, приметан је мањак психолошких истраживања која се баве овом темом у нашем окружењу, а поготово оних која би била усмерена на искуства самих трансродних особа када је реч о доживљају сопственог идентитета и односа са окружењем. Наиме, у истраживањима је више деценија доминирао медицински модел, који је трансродност посматрао као психопатолошки феномен, а сама пракса стручњака за ментално здравље била је већим делом усмерена на процену подобности особе за медицинско прилагођавање пола и њено што боље уклапање у родну улогу особе другог пола/рода. Развој алтернативне парадигме која трансродност посматра као непатолошки варијетет родног идентитета покреће другачија истраживачка питања, укључујући и питање начина на које родно различите особе доживљавају свој идентитет, као и проучавање изложености различитим облицима стигматизације и њиховог утицаја на ментално здравље.

Општи циљ овог истраживања је да понуди обухватан, комплексан и контекстуално заснован увид у начине на које трансродне особе осмишљавају своје идентитете и искуства са средином, а кроз призму своје трансродности. Специфични циљеви су усмерени на различите аспекте доживљаја трансродности: препознавање и начин на који се трансродност доживљава); опажање и осмишљавање искустава са средином (породицом, пријатељима, образовним и радним окружењем, али и интеракцијама које се дешавају у јавном простору, у оквиру здравственог система и при проласку кроз административне процедуре правног признања рода); као и опажање импликација институционалне родне стигме на свакодневни живот и слику о себи.

Основне хипотезе

С обзиром на то да се планирано истраживање у методолошком смислу ослања на квалитативну парадигму, оно не полази од специфичних хипотеза. Ипак, на основу налаза претходних студија и опште теоријске оријентације, кандидаткиња дефинише низ истраживачких питања на која у истраживању настоји да одговори и којима се водила током прикупљања и анализе података.

Истраживачка питања су следећа:

✓ *Како трансродне особе доживљавају сопствени родни идентитет, укључујући и његову салијентност и централност, у различитим ситуацијама у свакодневном животу; како се идентитет мења током живота и на који начин те промене осмишљавају;*

✓ *Како трансродне особе опажају однос окружења према сопственој трансродности, са посебним нагласком на опажању различитих облика институционалне стигме и родне стигме у интерперсоналним односима, а пре свега испољене и доживљене стигме; као и на које начине трансродне особе осмишљавају, односно придају смисао овим искуствима и интеракцијама са окружењем;*

✓ *Како трансродне особе перципирају и осмишљавају доступност унутрашњих и спољашњих ресурса који им помажу да превазиђу негативне последице стигматизације;*

✓ *Да ли постоје неке специфичности у доживљају личног идентитета и искуства стигме код трансродних особа које су се одлучиле на хируршко прилагођавање пола у односу на оне које то не планирају.*

На основу теоријског полазишта и налаза претходних истраживања могуће је формулисати и следеће хипотезе:

✓ *Постоје разлике у начину на који ће трансродне особе осмишљавати свој идентитет зависно од ослањања на медицинску парадигму или на схватање трансродности као непатолошког варијетета родног идентитета, у чему ће важну улогу имати доступни ресурси (класични медицински насупрот родно-афирмативним и активистичким ресурсима).*

✓ Искуства трансродних особа са средином ће се мењати у различитим животим периодима и на њих ће утицати опажени однос особе и окружења (породице, пријатеља, образовних установа и радног окружења, што обухвата опажени однос окружења према особи, њене реакције на тај однос и међусобни утицај реакција и опажања особе и окружења.

✓ Код трансродних особа ће у осмишљавању искустава са средином доминирати очекивања негативних (пре свега одбацујућих) реакција средине на њихову трансродност, а сама искуства са средином ће већим делом бити негативна, посебно у периоду аутовања.

✓ У описима искустава трансродних особа са окружењем ће се препознавати различита испољавања стигме: институционална стигма, испољена стигма, доживљена стигма и интернализована стигма, а особе које су чешће биле изложене стигматизујућим искуствима имаће негативнији доживљај себе и израженију селф-стигму;

✓ Трансродне особе које имају више доступних и опажених унутрашњих и спољашњих ресурса за превладавање имаће позитивнији доживљај идентитета..

Имајући у виду предмет и циљеве истраживања, у раду је коришћен квалитативни методолошки приступ који обухвата полуструктурисани интервју за прикупљање података и интерпретативну феноменолошку анализу, усмерену на разумевање тога како особе придају смисао својим искуствима.

Ове методолошке одлуке одредиле су и величину и структуру узорка. Узорак је пригодан и чини га 12 трансродних особа, 8 мушкараца и 4 жене.

Узорковање је било намерно, управо због тога што је у питању мањинска, али и мала група. Први корак ка регрутовању учесника су били лични контакти истраживачице са трансродном заједницом, који су затим позив проследили другим трансродним особама које познају.

Са 11 учесника је обављен по један интервју, док су са једним учесником обављена два интервјуа. Интервјуи су трајали између сат и по и три сата. Снимци разговора су

транскрибовани. Истраживачица је прикупљене податке анализира у складу са принципима интерпретативне феноменолошке анализе.

3. Опис садржаја (структура по поглављима) дисертације

Докторска дисертација Јелене Видић структурирана је у складу са општом логиком истраживања и постављеним истраживачким задацима. Свако поглавље садржи врло детаљан преглед свих обрађиваних аспеката. Дисертација се састоји из две велике целине: теоријских разматрања трансродности и приказа и дискусије резултата добијених кроз интервјуе са испитаницима.

Пошто је у питању веома сложен феномен који је истовремено мало познат стручној јавности, истраживачица је велику пажњу посветила теоријском делу рада. Теоријски део рада се састоји из шест већих целина: Трансродност – основни појмови, Статус трансродности у наукама о менталном здрављу; Развој трансродности; Стигма и трансродност; Правни положај трансродних особа, и Родно различите особе у Србији.

У првом поглављу истраживачица у основним цртама приказује савремени појмовни оквир за изучавање трансродности и дефинише појмове трансродности и транзиције. Друго поглавље приказује историју схватања трансродности у медицини и наукама о менталном здрављу, од медиализације, психијатризиције/психопатологизације, статуса у међународним класификацијама поремећаја, па све до актуелне депсихопатологизације родне различитости, које детаљно образлаже и приказује водеће смернице за рад с трансродним особама које су настале у оквиру алтернативне (а данас све прихваћеније) парадигме. Поглавље о развоју трансродности у основним цртама приказује схватања етиологије трансродности, а затим и различита схватања развоја родног идентитета: когнитивистичка, психодинамска, феминистичка, као и теорије које приказују развој трансродног идентитета. Наредно поглавље се бави стигмом: различитим схватањима стигме, испољавањима родне стигме, родном предрасудом и њеним корелатима и микроагресијама. Један одељак у оквиру овог поглавља посвећен је приказу истраживања која се баве менталним здрављем трансродних особа, у оквиру којих су разматрана и она која доводе у везу већу учесталост менталних проблема са доживљеном

стигмом. Наредна два поглавља се баве правним, односно медицинским аспектима егзистенције трансродних особа. Анализа правног положаја је релеватна за трансродне особе зато што су они једна од група које су препознате као посебно изложене дискриминацији. Поред тога, за свакодневну егзистенцију трансродних особа је од изузетне важности законски оквир који регулише питање правног признања рода. Наиме, због разлике између рода и приписаног пола, трансродне особе имају личне исправе са подацима који не одговарају њиховом идентитету (и родном изражавању), што има многоструке негативне последице на њихов живот. Друга тема која је специфична за трансродне особе јесте питање медицинског прилагођавања пола – различитих хормонско-хируршких процедура којима се тело прилагођава родном идентитету особе, а у оквиру које наилази на различите препреке.

Док се првих пет поглавља бави различитим питањима од важност за трансродне особе уопште, у шестом поглављу истраживачица даје оквир за ситуирање искустава учесника у друштвени, правни и медицински контекст у Републици Србији. У овом поглављу су приказани резултати (малобројних) истраживања о положају трансродних особа у Србији, као и општи правни оквир (с нагласком на питању правног признања рода) и начин на који је регулисан процес медицинског прилагођавања пола.

У наредном делу рада су детаљније описани предмет и циљеви истраживања и спецификована основна питања на које је истраживање настојало да одговори. У оквиру методолошког поглавља су описани методолошко полазиште и аналитички оквир истраживања. Истраживачица образлаже избор и детаљно приказује интерпретативну феноменолошку анализу, а затим објашњава узорковање и у основним цртама приказује узорак. Рефлексивна изјава садржи рефлексију истраживачице о одабиру предмета истраживања, планирања и спровођења истраживања, са освртом на улогу себе као трансродне истраживачице која истражује искуства трансродних особа.

Наредну велику целину чини приказ резултата истраживања са њиховом интерпретацијом.

Резултати су груписани у шест великих тема у оквиру којих су организоване теме нижег нивоа.

Прво поглавље, Откривање трансродности – детињство и прва сећања, бави се раним сећањима трансродних особа. У оквиру овог поглавља су анализирани теме односа трансродне деце према одећи и другим аспектима родно-тичног изражавања, укључујући и разлике у односу према женској одећи између дечака и девојчица, различита искуства и разумевања односа са вршњацима (доживљај прихваћености, али и нелагоде) и дат је кратак осврт на искуства препознавања рода која су истовремено тачна и погрешна. Наредни одељак се бави искуствима током школовања, које представља први улазак у свет оштрих бинарних подела, као и искуствима вршњачког насиља. У оквиру приказа искустава вршњачког насиља је укључена и разматрана и улога одраслих особа – родитеља и наставника – који или пропуштају да реагују, или се чак и активно придружују ученицима који врше насиље.

Друга главна тема бави се односом према телу у пубертету. Док су у периоду детињства тела мање одређена, наступање пубертета и пратећих телесних промена однос према телесности ставља на централно место у искуству особе. У оквиру ове теме је разматрана тема ишчекивања пубертета и наде да се он ипак неће десити, доживљај стварности телесних промена, доживљај отуђености од свог тела и последична усамљеност и повлачење из вршњачких односа.

Трећа тема бави се родним идентитетом у адолесценцији и одраслом добу. У оквиру ове теме су идентификоване три подтеме: откривање појма трансродности, доживљај идентитета и искуства рода пре завршетка транзиције. Код трансродних особа видимо важност процеса именовања, односно проналажења појма којим ће означити своје збуњујуће доживљаје. Ту се отварају и додатна питања: однос одређења и самоодређења, схватање цисродности као привилегије и борба за живот у свом роду, доживљај континуитета идентитета и место трансродности у мозаику идентитета.

У оквиру четврте теме – медицинске транзиције – приказана су искуства током све три етапе: психијатријског праћења, хормонске терапије и хируршких интервенција. Ова тема се донекле надовезује на другу тему зато што се особа интензивно бави телом, овај пут у смислу прилагођавања тела путем различитих медицинских процедура свом родном идентитету. Поред описа конкретних промена и истраживања личних значења, део овог поглавља посвећен је спорним праксама: чекању, односно ускраћивању приступа третману и медицинском насиљу.

Правно признање рода хронолошки прати искуства испитаника: од истраживања искустава живота са документима који не одговарају роду и изражавању особе, преко самог процеса промене података, па до личних значења и доживљаја које нове, овај пут одговарајуће исправе имају за њих.

Мада сама по себи није била предмет овог истраживања, очекивано је да тема ментално здравља, односно тешкоћа с менталним здрављем буде део наратива и приказа резултата, пошто унутрашња превирања и изложеност стигматизацији неизбежно утичу и на њено ментално здравље. У оквиру овог поглавља су приказани доживљаји родне дисфорије, повезаност родне дисфорије и суицида, као и питање стида, кривице и повлачења. Друга тема разматра однос с родитељима у контексту родитељског неприхватања наспрам борбе детета за свој идентитет. Поред директних и намерних инвалидација, учесници су говорили и о родитељској незаинтересованости, али и породичном насиљу коме су били изложени због своје трансродности.

Последња тема се бави стратегијама преживљавања и ресурсима превладавања. Након контрастирања искустава подршке и прихватања насупрот неприхватању, истраживачица приказује подршку пријатеља и подршку других трансродних особа као важан ресурс при суочавању са свакодневним тешкоћама, као и разматрање унутрашњих ресурса.

У завршним разматрањима добијени налази су стављени у контекст како теоријских позиционирања са почетка рада, тако и актуелних друштвених околности који се тичу трансродности. Поред тога, истраживачица у закључку нуди још један поглед на добијене податке кроз идентификовање пет тема које организују искуство и доживљаје трансродних особа: трансродност као више пута понављани процес именовања идентитета, питање (не)видљивости трансродног идентитета, новим освртом на специфичности доживљавања трансродног идентитета, као и разматрањем сложености и многострукости проблема стигматизације и начинима њене превенције и још једним освртом на важност подршке, која је, управо због доминантности психопатологизујућег приступа трансродности, у истраживањима често остајала занемарена.

4. Остварени резултати и научни допринос

Докторска дисертација Јелене Видић темељно је, свеобухватно и оригинално истраживање чији резултати пружају значајан научни допринос разумевању досад истраживачки релативно недовољно испитаног феномена како трансродне особе током живота осмишљавају своје идентитете и искуства са непосредном средином (кроз интеракције са члановима породице, вршњацима, у образовном и радном окружењу и јавном простору), као и у ширем друштвеном окружењу (што укључује различите правне и медицинске праксе и регулативе и друге облике институционалне стигме).

Резултати истраживања спроведеног у оквиру ове докторске дисертације понудили су обухватан, комплексан и контекстуално заснован приступ трансродности као актуелном и релевантном друштвеном феномену и у томе лежи његов кључни научни допринос. Иако недовољно заступљена код нас, психологија трансродности је веома динамична научна област која се убрзано развија, а у којој је у претходних деценију и по дошло до суштинског заокрета у приступу, тако да се од психопатологизујућег медицинског модела фокус истражиња померио на алтернативну парадигму и разумевање искустава самих трансродних особа, при чему истраживања у феномена повезаних са стигмом представљају једну од најзначајнијих тема. Зато ово истраживање може допринети томе да се надоместе препознате мањкавости постојеће литературе.

Посебна вредност рада огледа се у изабраном приступу који омогућава да се артикулише перспектива особа које су део једне дубоко маргинализоване и мањинске групе. Овакав приступ би требало да има и значајне практичне импликације, пошто ће потенцијално омогућити увид у недостатке у постојећој организацији пружања општих и транс-специфичних здравствених услуга и у правној регулативи од значаја за живот трансродних особа, а затим и изношење практичних смерница, како за пружање психолошке подршке трансродним особама, тако и за даље развијање политика које ће им омогућити достојанствен живот.

5. Закључак

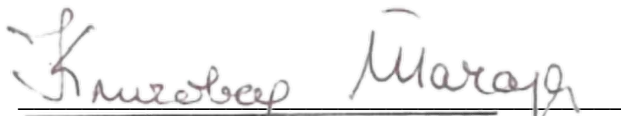
Докторска дисертација Јелене Видић ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ урађена је у свему према одобреној пријави. Изведено истраживање потврђује високе научне компетенције ауторке, темељно познавање истраживане области, овладавање различитим савременим сазнањима у области трансродности, као и одлично познавање квалитативне методологије која је још увек ређе коришћена у нашој средини. Докторска дисертација Јелене Видић самостално је и оригинално научно дело, са значајним доприносом психолошкој науци у продубљеном разумевању недовољно истраженог феномена трансродности, идентитета и искустава стигматизације ових особа у Србији. Резултати овог истраживања имају и посебан практичан допринос, отварају могућност за примену новостечених знања у побољшању професионалне праксе свих професионалаца који су укључени у рад са трансродним особама, од унапређења приступа здравствених радника, начина пружања саветодавне и психолошке помоћи до унапређења медицинских процедура и правне регулативе.

На основу свега наведеног Комисија је утврдила да су испуњени сви услови за одобрење јавне одбране докторске дисертације Јелене Видић ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ. Молимо Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду и Веће научних области Универзитета у Београду да прихвате реферат о завршеној докторској дисертацији Јелене Видић ИДЕНТИТЕТ И ИСКУСТВА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ ТРАНСРОДНИХ ОСОБА У СРБИЈИ и одобре њену јавну одбрану.

КОМИСИЈА:

У Београду,

24. новембра 2020. године

проф. др Тамара Кликовац

Филозофски факултет Универзитета у Београду

доц. др Биљана Станковић
Филозофски факултет Универзитета у Београду

проф. др Ивана Крстић
Правни факултет Универзитета у Београду

проф. др Тамара Цамоња Игњатовић (менторка)
Филозофски факултет Универзитета у Београду